

АНОТАЦІЯ

Рудницька Л. В. Рокитнівський скляний завод у контексті еволюції соціальної структури міста (1896-1945 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню Рокитнівського скляного заводу крізь призму еволюції соціальної структури міста. Поштовхом до постановня підприємства став промисловий переворот в Російській імперії другої половини ХІХ століття. Економічна привабливість Волині визначалася наявними природними ресурсами достатніми для скловаріння. Будівництво заводу на окраїні с. Рокитне Овруцького повіту Волинської губернії започаткувало містотворчі процеси зі специфічною урбанізацією локального характеру. Динамічний розвиток обох складових проходив у межах Росії, Польщі та Радянського Союзу, сприявши формуванню економічного та соціокультурного середовища якісно нового населеного пункту та потужного скляного підприємства.

Комплексне висвітлення становлення та розвитку Рокитнівського скляного заводу в контексті еволюції соціальної структури міста було аргументоване наступним: аналіз наявної історіографії засвідчив, що тема не була предметом наукового дослідження. Лише окремі праці демонструють загальні тенденції урбаністичних процесів Волині, однак вони не містять характеристики всієї нетиповості і динаміки розвитку регіону. Об'ємний та репрезентативний корпус використаних джерел для дослідження сприяв науковому трактуванню історії промислового підприємства, яке виступило в ролі містоутворюючого чинника. На основі матеріалів 7 архівосховищ України, Республіки Польща і Російської Федерації вдалося реконструювати історію підприємства і робітничого поселення, проаналізувати промисловий та робітничий потенціал, встановити ступінь персональної вигоди і зацікавленості працедавців імперської доби. Польський період репрезентований документами архівів Варшави та Луцька, які були

використані для проведення аналізу виробничих потужностей реконструйованого та модернізованого скляного заводу, що зумовили зміни в соціальній інфраструктурі Рокитного. Епоха радянзації простежена за наявною офіційною документацією. Завдяки книгам наказів та бухгалтерського обліку вдалось проаналізувати асортимент, об'єми випущеної готової продукції та встановити труднощі, з якими зіштовхнувся скляний завод, а також суперечливість політики вищих радянських урядових інстанцій. Залучення сучасних методів наукового історичного дослідження дало можливість висвітлити історію становлення та розвитку Рокитнівського скляного заводу в контексті соціальної структури міста.

Дослідження історії села Рокитне в межах Речі Посполитої та Російської імперії важливе для розуміння передумов та обставин появи скляного заводу в 1896 р. на Волині. Відсутність якісної скляної пляшки та винна монополія з урахуванням державної політики протекціонізму, стали поштовхом для купця-єврея Ю. Розенберга та дворянина В. Охотнікова по створенню скловиробничого потенціалу в регіоні та запуску нетипових урбаністичних процесів в Волинській губернії. Для будівництва промислового об'єкту такого типу потрібен був ряд урядових дозволів, наявність достатньої кількості сировини та її фаховий аналіз, а також спеціальних промислових посвідчень, чого й добився Ю. Розенберг.

Встановлення, що завдяки креативному бізнес-плану, залучення бельгійського капіталу і підтвердження наявності ресурсів для скловаріння вдалося досить швидко запустити виробництво. Своєрідним стартовим майданчиком до економічних та містотворчих процесів Рокитного стало заснування «Товариства з обмеженою відповідальністю Рокитнівський скляний завод» в 1898 р. Первинний бельгійсько-російський капітал був вміло використаний Ю. Розенбергом: збудовано, реконструйовано та модернізовано після пожежі 1899 р. скляний завод впродовж короткого терміну. Крім того, завдяки політиці протекціонізму і добрій обізнаності законодавства Російської імперії купець-акціонер став власником підприємства. Для подальшого розвитку, проблемним залишалося питання транспортування та перевезення готової продукції. Тому під час будівництва залізничного сполучення Київ-Ковель було скориговано список населених пунктів – замінено один із них на

робітниче поселення Рокитне, поблизу скляного заводу. Провести тотальну модернізацію виробництва в 1900 р. вдалося завдяки страховим виплатам, які передбачались згідно полісу. Віднайдено план реконструкції підприємства, який розробив один із колишніх збанкрутілих бельгійських акціонерів. Російське акціонерне товариство фактично належало засновнику скляного заводу, для номінальної легітимності якого допускались й інші акціонери. Таким чином вдалось юридично закріпити за собою підприємство та забезпечити його функціонування до 1916 р.

Визначення пожвавленої економічної та демографічної ситуації в Російській імперії другої половини ХІХ ст., що сприяло появі нових населених пунктів на карті, які розвивались всупереч логіці та за власним сценарієм. За формування соціокультурного простору відповідала передусім адміністрація скляного заводу в робітничому поселенні чому сприяла привабливість Волинського регіону та будівництво промислового підприємства. Поява залізничного сполучення позитивно вплинула на життя мешканців краю та пожвавила місцеву торгівлю. Приплив економічно активних жителів і робітників до Рокитного призвели до розширення інфраструктури поселення, а також покращення умов проживання та соцстрахування. Було збудовано багато діючих об'єктів і відкритих спеціально для працівників (будинки, сараї, лазні, пральня, медичний пункт, конюшні, їдальні) та приміщень, які здавались в оренду Ю. Розенбергом (магазини, трактир, аптеки). Досить активно формувалось й освітнє середовище. Крім того, приділялась увага навіть місцям відпочинку, на облаштування яких власник підприємства не економив – парк навколо палацу Розенберга та крита склом оранжерея. Дані страхових полісів дозволили провести аналіз вартості та якості матеріалів, використаних під час будівництва службових і виробничих приміщень та соціальних об'єктів.

Доведення того, що стрімкий ріст та концентрація передусім єврейського капіталу у міжвоєнний період Польщі, призвели до трансформації Рокитного – його юридичного розмежування з населеним пунктом із однойменною назвою завдяки наявній офіційній документації. Окреслено роль військового поселення, яке якісно вплинуло не тільки на охорону східного кордону, а й на соціокультурне життя Рокитного, зокрема завдяки якому, були збільшені межі новоствореного містечка.

Охарактеризовано історію окремих об'єктів релігійного, освітнього, культурного спрямування, участь робітників заводу та місцевого населення в процесі їх будівництва. Показано динаміку розвитку торгівельного сектору Рокитного на прикладі функціонування ринкової площі та спеціалізованих магазинів. Із відновленням роботи скляного заводу в складі «Торгово-промислового дому «Vitrum» Рінгельблюма і Фланцрайха» було простежено закономірність взаємозв'язку соціальної інфраструктури від прибутковості промислового об'єкта, так звана традиція, яку започаткував засновник скляного заводу. З'ясовано, яким чином в умовах світової кризи вдалось зберегти підприємство та подолати її наслідки, вистояти під час страйкової та профспілкової боротьби, а також представляти свою продукцію на різноманітних виставках.

Окреслення змін в Рокитному після включення Західної України до складу СРСР – від втрати статусу міста до переформатування життя в дусі радянзації. Охарактеризовано її темпи, особливості націоналізації скляного заводу з подальшою його реконструкцією та модернізацією, простежено зміни в соціальній інфраструктурі, кадровому складі та загальному житті відтепер селища міського типу Рокитне. Під час нацистської окупації 1941-1944 рр. скляний завод був зруйнований, а місцеве населення та робочий контингент зазнали колосальних втрат. Із звільненням Рокитного від загарбників розпочинається відбудова підприємства та відновлення виробничих потужностей. Аналіз бухгалтерської документації та книг наказів заводу засвідчив особливості його технічного переоснащення та підтвердив всю суперечливість процесів відбудови всередині радянської системи.

Дисертація є першим комплексним дослідженням історії Рокитнівського скляного заводу в контексті еволюції соціальної інфраструктури волинського міста впродовж 1896-1945 рр. Було вперше з'ясовано обставини створення та функціонування підприємства за часів Російської імперії, Польщі та СРСР; простежено роль заводу як містоутворюючого чинника; досліджено трансформацію робітничого поселення до статусу міста та селища міського типу; окреслено еволюцію соціальної інфраструктури Рокитного. Висновки роботи уточнюють

характер урбанізаційних процесів у волинському краї, зокрема із специфічним етнічним складом населення. Подальшого розвитку набули питання залучення іноземного капіталу у промисловість Волині, здобуття населеного пункту статусу міста, форми радянської приватних підприємств і особливості технічної модернізації скляного виробництва за радянської доби.

Теоретичні напрацювання дозволять деталізувати специфіку урбанізаційних процесів в різних регіонах України. Вони значно розширюють спектр наукових знань з історії скляної промисловості та міст, створених на базі підприємств з урахуванням розвитку соціальної інфраструктури. Практична цінність цього дослідження полягає в тому, що його результати можуть слугувати матеріалом для написання узагальнювальних праць з соціально-економічної проблематики та урбаністики, використовуватися в загальних лекційних курсах закладів вищої освіти, підготовці підручників та посібників з вітчизняної історії.

Дисертаційна робота є самостійним дослідженням, у якому подано авторський погляд на заснування та розвиток Рокитнівського скляного заводу в контексті еволюції соціальної структури міста. Основні положення роботи апробовані у доповідях на 8 наукових конференціях.

Ключові слова: Рокитнівський скляний завод, підприємство, модернізація, урбанізація, соціальна структура міста, Рокитне, село, робітниче поселення, місто, селище міського типу.

SUMMARY

L. V. Rudnytska Rokytno Glass Factory within the frameworks of evolution of the social structure of the town during 1896-1945. – Qualification research paper as a manuscript.

The thesis for the Degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032– History and Archeology – Borys Grinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2021.

The research topicality of the paper is based on Rokytno Glass Factory from the perspective of the evolution of the social structure of the town. The industrial revolution in the Russian Empire in the second half of the nineteenth century was considered the propulsive force in establishing the enterprise. The economically attractive Volyn was determined by the available natural resources sufficient for glassmaking. Construction of the factory at the outskirts of Rokytno village, Ovruch County, Volyn Province, initiated town-planning processes with a specific local level of urbanization. The dynamic development of both components was observed within the territory of Russia, Poland and the Soviet Union as well, enhancing the formation of both economic and socio-cultural environment of a qualitatively new local municipality and a powerful glass enterprise.

Comprehensive coverage of the formation and development of Rokytno Glass Factory within the frameworks of the evolution of the social structure of the town was argued as following: analysis of the available historiography has showed that the topic was not the subject of the scientific research. Only some papers illustrate the general trends of processes of urbanization in Volyn, however they exclude all the traits of quite atypicality and dynamics of this region. A great deal of structured information sources (scientific material) were applied for researching in order to make a contribution to the scientific interpretation of the historical development (within chronological aspect) of the industrial enterprise. It can be considered as a town-forming factor. Regarding the materials of seven archives of Ukraine, the Republic of Poland and the Russian Federation as well, we succeeded in reconstruction of the history of the enterprise and the working settlement, analyzed both industrial and working potential, followed the degree of personal benefits

and interest of employers of the imperial era (historical period). The materials on the Polish period were extracted from the database, documents from the archives of Warsaw and Lutsk. They were used in order to analyze the production capacity of the reconstructed and modernized glass factory, resulting in changes of the social infrastructure of Rokytne village. The Sovietization period can be reviewed in the available official documentation. We managed to make analysis of the assortment, volumes of the production and identify the difficulties (problems) which the glass factory came across. In addition to the stated above issues we made an accent on the contradictions in the policies of the highly ranked representatives of the Soviet government. We overcame the question for consideration due to the orderbooks and book records as well. The implementation of modern methods of scientific historical research gave us the opportunity to shed light on the history of the formation and development of the Rokytne Glass Factory within the context of the social structure of the town.

The research work in historical aspect of the village of Rokytne within the frameworks of both Polish-Lithuanian Commonwealth and the Russian Empire is to be necessary for understanding the background and circumstances of the glass factory that appeared during 1896 in Volyn. Because of poor quality of a glass bottle and the wine monopoly, taking into consideration the state policy of protectionism, set the stage for the Jewish merchant J. Rosenberg and the nobleman V. Okhotnikov for introducing glassmaking potential in the region and launching atypical urbanistic processes in Volyn province. The construction of such industrial entity one required a number of government permissions, proper quality of sufficient raw materials and its professional analysis, as well as special industrial certificates. It was final goal of J. Rosenberg.

The results obtained lay in the fact that due to a creative business planning, raising Belgian capital and availability of resources for glassmaking, one managed to set up a production line very rapidly. The starting point for Rokytne's economic and town-planning processes was considered the founding of the Rokytne Glass Factory Limited Liability Company in 1898. J. Rosenberg skillfully invested the start-up Belgian and Russian capital. The factory was rebuilt, reconstructed and modernized after a fire during 1899 in a

quite short period of time. Moreover, due to the policy of protectionism and proper level of legal awareness of the Russian Empire, the merchant-shareholder became the proprietor of the enterprise. For further development, the logistics issue, namely transportation of finished products was under the consideration. Therefore, the list of settlements was reconsidered, notably one of them was replaced by the workers' settlement Rokytne, near the glass factory. These innovations were introduced during the construction of the Kyiv-Kovel railway line. During 1990 challenge involved production modernizing succeeded due to insurance payments, provided by the security blanket. One of the former bankrupt Belgian shareholders established the plan for the reconstruction of the enterprise. The Russian joint-stock company actually belonged to the founder of the glass factory, for the nominal legitimacy of which other shareholders were considered the owners. Thus, it was achieved by means of legal security of the company and insurance of its operation until 1916.

Determination of both revived economic and demographic situation within the territory of the Russian Empire in the second half of the nineteenth century, encouraging the appearance of new settlements on the map. It contradicted current logical interpretation, followed and developed its own way. The administration of the glass factory in the workers' settlement was primarily responsible for the formation of the social and cultural sphere. It was the attractive side of the Volyn region and the construction of an industrial enterprise as well. The railway line made a positive impact on the social life of the region's inhabitants and revived local trading sphere. The flow of economically active residents and workers to territory of Rokytne village resulted in the expanding of infrastructure of the settlement, as well as improving of the living standards and social insurance. A great number of entities including ones specially used for employees, namely houses, barns, baths, laundry, medical centre, stables, canteens and premises rented by J. Rosenberg (shops, taverns, and pharmacies) were erected. The educational environment developed quite rapidly as well. Moreover, they were focused even on the recreational areas, in the arrangement of which the owner of the enterprise provided funding, a park around the Rosenberg Palace and a glass-covered greenhouse. The data of insurance

policies made it possible to analyze the cost and quality of materials used during the construction of service and production premises and social entities.

The evidence of the fact that both rapid growth and concentration of primarily Jewish capital during the interwar period in Poland, led to the transformation of Rokytno village, namely its legal separation from the self-titled settlement due to the available official documentation. The role of the military settlement was highlighted, which made a positive influence not only on the eastern border security, but also on the socio-cultural life of Rokytno village (town), due to which the boundaries of the newly created town were extended. The history of separated entities of religious, educational, cultural orientation, the enterprise employees and the local population participation in the process of their construction were characterised. The dynamics of development of the Rokytno trading sector was shown by the case of the functioning of the market square and specialized shops. We traced the relationship of social infrastructure with the activities of industrial enterprises, the so-called tradition, originated by the founder of the glass factory. The starting point of this process was the resumption of the glass factory as part of Vitrum Trade and Industrial House by Ringelblum and Flanzreich. We found out the circumstances of preservation of the enterprise in terms of global crisis and overcoming its consequences, surviving during the strike and trade union wars, as well as to present its products in various exhibitions.

Changes in Rokytno as the result of the incorporation of the Western Ukraine into the USSR – from the loss of town status to the reformatting of life so typical for the Soviet Union were described. Its pace, peculiarities of nationalization of the glass factory with its further reconstruction and modernization were characterized, the change within the social infrastructure, personnel and the general residential area of the urban type Rokitno were provided. During the Nazi occupation of 1941-1944, the glass factory was destroyed, the local population and the staff suffered colossal economic losses. Since Rokytno's invaders liberation, the period of rebuilding enterprise and the restoration of production capacity were implemented. The analysis of the accounting papers and orderbooks showed the

peculiarities of its technical re-equipment and confirmed all the contradictions of the processes of reconstruction within the frameworks of the Soviet system.

The thesis is the first comprehensive study of the history of the Rokytne Glass Factory in the context of the evolution of the social infrastructure of the Volyn town during 1896-1945. It is the first time when we have determined the circumstances of setting up and operation of the enterprise during the Russian Empire, Poland and the USSR as well. We traced the role of the factory as a town-forming factor. The transformation of the workers' settlement into the status of a town and an urban-type settlement has been studied. The evolution of Rokytne's social infrastructure has been highlighted. The summaries of the paper clarify the nature of urbanization processes in the Volyn region, particularly with a specific ethnic structure of the population. The issues of raising foreign capital to the industry of Volyn, receiving the status of a settlement, forms of Sovietization of private enterprises and features of technical modernization of glass production during the Soviet period have been further developed.

Theoretical developments will make it possible to detail the specifics of urbanization processes in different regions of Ukraine. They significantly expand the range of scientific knowledge in terms of the historical aspect of the glass industry and towns, cities founded on the basis of enterprises, considering the development of social infrastructure. The practical value of the study is that its results can serve as material for writing generalized works (papers) on socio-economic issues and urban planning, used in general lecture courses of higher educational institutions, establishments, preparation of textbooks and manuals on national history.

The thesis is an independent study, depicting the author's view on the founding and development of Rokytne Glass Factory in the context of the evolution of the social structure of the town. The general provisions of the paper have been tested in reports at eight scientific conferences.

Key words: Rokytne Glass Factory, enterprise, modernization, urbanization, social structure of the city, Rokytne, village, working settlement, town, urban settlement.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у виданнях, включених до переліку

наукових фахових видань України з присвоєнням категорії “Б”:

1. Рудницька Л. Рокитнівський скляний завод в роки революції 1905-1907 рр. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 138(1). С. 49-53.

2. Рудницька Л. Створення скляного заводу на базі села Рокитне Овруцького повіту Волинської губернії. *Київські історичні студії. Науковий журнал*. 2018. № 2(7). С. 47-53.

3. Рудницька Л. Діяльність «Торгово-промислового дому Vitrum у Рокитному в 1920-1930-х рр. *Сторінки історії. Збірник наукових праць*. 2020. Вип. 50. С. 119-130.

Публікація в періодичному науковому виданні іншої держави,

яка входять до Організації економічного співробітництва та розвитку

та/або Європейського Союзу:

4. Rudnytska Liudmyla. Granting town status to Rokytne village in Volyn region during the interwar period. *Evropsky filozoficky a historicky diskurz*. Prague. Czech Republic, 2020. V. 6. Iss. 1. P. 40-47. ISSN 2533-4824.

Публікації, у яких додатково відображено результати дослідження:

5. Рудницька Л. Передумови будівництва скляного заводу в Рокитному Овруцького повіту Волинської губернії. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Редактори-упорядники: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін-Ужгород-Дрогобич, 2018. С. 47-49.

6. Рудницька Л. Заснування «Товариства з обмеженою відповідальністю Рокитнівський скляний завод». *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття. Матеріали IV Міжнародній науково-практичній конференції (м. Хмельницький, 26-28 жовтня 2018 року)*. Херсон, 2018. Ч. 1. С. 64-66.

7. Рудницька Л. Особливості соціального забезпечення та страхування Рокитнівського скляного заводу Ю. Розенберга. *International Scientific and Practical*

Conference «Achievements and problems in the field of social sciences in the modern world». Baku, The Republic of Azerbaijan, December, 14-15, 2018. Baku, 2018. S. 109-112.

8. Рудницька Л. Формування освітнього середовища робітничого поселення с. Рокитне Волинської губернії на початку ХХ століття. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції*. Редактори-упорядники: І. Зимомря, В. Ільницький, Д. Романюк, А. Сохал. Варшава-Ужгород-Херсон, 2019. С. 32-35.

9. Рудницька Л. Діяльність єврейських добродійних організацій в Рокитному в 30-х роках ХХ століття. *International Scientific and Practical Conference «Key issues of social sciences prospects for the development of Ukraine and EU countries»*: Conference proceedings, June 28-29, 2019. Baia Mare, S. 80-83.

10. Рудницька Л. Становище населення Рокитного в умовах німецької окупації. *Україна ХХІ століття: тенденції та перспективи розвитку: матеріали ХХІ Всеукр. Наук.-прак. конф.* Київ, 2020. С. 73-79.

11. Rudnytska L. Sovietization of Rokytne (Rivne region) during 1939-1941. *International Scientific Conference Relevant Trends of Scientific Research in the Countries of Central and Eastern Europe*: Conference Proceedings, 20th November, 2020. Riga, Latvia. P. 75-78.